

HISTORICKÉ EPOCHY A LITERÁRNÍ SMĚRY

ANTIKA

- Označení pro řecký a římský starověk. Obvykle se vymezuje jako období od Homéra (8. nebo 7. století př. n. l.) do pádu Západořímské říše (5. století n. l.), ačkoliv hranice samozřejmě nejsou nějak jasné nebo ostré.
- Starověká řecká a římská kultura jsou spolu s křesťanstvím základními prameny moderní evropské kultury, bez určité jejich znalosti není vůbec možné tuto kulturu pochopit.
- V tomto období vznikly základy evropské vědy, matematiky, literatury, filosofie, politiky a dalších oborů, z nichž dodnes celý svět čerpá svoji inspiraci. Řekové v těchto věcech navazovali na starší civilizace (egyptskou, mezopotámskou), ale rozvinuli jejich poznatky svébytným a historicky jedinečným způsobem.
- Přesto se tato kultura od moderní Západní kultury značně lišila, Řekům i Římanům – jako všem ostatním národům tehdejší doby – připadaly např. otroctví nebo podřízenost žen mužům přirozené.
- Mezi důležité prvky řecké kultury patří koncept *polis* – obce, městského státu. Podle Aristotela je dobrý život možné žít jedině v rámci polis. Národy, které v takovýchto městských státech nežily, považovali Řekové za barbary (protože jejich řeč zněla Řekům jako *bar bar bar bar*, citoslovce, jímž stará řečtina zachycovala štěkot psa).
- Řekové kladli velký důraz na rozum, rozumem zkoumali všechny aspekty světa kolem sebe včetně náboženství.
- Řekové byli velmi soutěživí a toužili vynikat, pořádali sportovní soutěže (např. olympijské hry), řečnické soutěže, básnické soutěže, soutěže dramatiků a další.
- Ve starověkém Řecku byla běžná homosexualita.
- Pohled Řeků na život byl tragický: člověk je bytost nadaná úžasnými schopnostmi a převyšuje všechny ostatní tvory. Je velmi podobný bohům, ale *není* bůh. Na rozdíl od bohů totiž musí zemřít.
- Důležitý pojem v řeckém myšlení i literatuře je *hybris* – zpupnost. Je to stav, kdy člověk zapomene, že je pouhým člověkem, a myslí si, že *dokáže* a že *smí* všechno. Zákonitě potom musí dopadnout špatně.
- V Athénách a v některých jiných městských státech (zdaleka ne ve všech) se rozvinula demokracie. Na rozhodování o osudech obce se podíleli všichni svobodní muži.
- Důležitou roli hrály v řecké kultuře Delfy, sídlo slavné věštírny. Pro Řeky představovaly střed světa. Slavné jsou mnohознаčné věštby, které delfská věštírna vydala a které se naplnily. Na bráně Apollónova chrámu v Delfách byla napsána 2 hesla: *Poznej sebe sama* a *Ničeho přliš*.
- Z antiky pochází též myšlenka důležitosti všestranného (tělesného i duševního) rozvoje osobnosti a ideál humanitní vzdělanosti. Podle Řeků mělo studium uměleckých děl učinit lidi jemnějšími, vnímavějšími a lidštějšími. Římané od nich tento koncept převzali, rozpracoval ho např. řečník Marcus Tullius Cicero.
- Z literárních žánrů antika pěstovala například eposy, tragédie, komedie, bajky, filosofické dialogy, ódy, elegie, milostnou lyriku, politickou lyriku a jiné.
- Pokud rozumíte anglicky, doporučuji k podrobnějšímu studiu starého Řecka přednášky prof. Donalda Kagana na YouTube kanálu Yaleovy univerzity, z nichž vycházejí mnohé z informací v tomto v přehledu.

Někteří antičtí autoři a myslitelé: Homér, Ezop, Aischylos, Sofokles, Euripides, Sokrates, Platón, Aristoteles, Ovidius, Vergilius, Cicero, Marcus Aurelius.

STŘEDOVĚK

- Pojem, který vymysleli humanističtí a renesanční učenci, aby nějak označili období mezi antikou a svojí dobou.
- Nepanuje všeobecná shoda o tom, kdy vlastně středověk začíná a kdy končí. Patrně nejběžnější vymezení je od 5. do 15. století.
- Po pádu Západořímské říše se zcela změnilo uspořádání Evropy. Došlo ke značnému poklesu vzdělanosti a gramotnosti, mnohé znalosti, které byly v antice dostupné, se ztratily, některé nadobro. Došlo ke stěhování národů, objevily se nové národy (např. Angličané, Francouzi, Němci, Poláci nebo Češi).
- Římská říše zanikla, ale latina přežila. Zpočátku je téměř veškerá literatura latinská, literatura v nových národních jazycích (např. v češtině) se objevuje až mnohem později.
- Společnost byla rozdělená na tři stavy: na pány, kněží a lid. Toto rozdělení bylo chápáno jako nezměnitelné, dané Bohem. Každý stav měl svůj úkol. Tyto úkoly vyjadřuje latinská věta *Tu rege, tu ora, tuque labora* (ty vládni, ty se modli a ty pracuj). Zpočátku byli jediným gramotným stavem kněží. Církev sehrála klíčovou úlohu při zachování dědictví antiky (což je velmi paradoxní, neboť v době Římské říše byla křesťanská církev dlouhou dobu pronásledovanou podzemní organizací). Mniši v kláštřech často opisovali rukopisy. Dalším významným uchovatelem antické kultury byli islámští učenci, např. Avicenna (Ibn Síná) nebo Averroes (Ibn Rušd).

- Náboženství prostupovalo celé myšlení a celý život středověkého člověka, prostupuje tedy pochopitelně i středověkou literaturu. Ta se často dělí na duchovní a světskou, ačkoliv i světská literatura je náboženských motivů plná, jen s nimi zachází poněkud jinak.
- Pro středověk je typické alegorické myšlení. Není důležitá věc sama o sobě, ale to, co ta věc znamená, co představuje, na co odkazuje (většinou v souvislosti s křesťanstvím). Např. beránek je symbolem Krista.
- Ve středověku často neznáme autora literárního díla, někdy je autor jenom jméno, ale nic o něm jinak nevíme. Existovalo jiné pojetí autorství, písaři (= opisovatelé) často text upravovali (zkracovali, nastavovali) podle vlastní potřeby.
- Mezi typické středověké žánry patří např. legenda, náboženský traktát, kázání, kronika, hrdinský epos, modlitba, duchovní píseň, biblické drama, učené hádání, dvorská (milostná) lyrika a další.
- Pokud rozumíte anglicky, doporučuji k podrobnějšímu studiu středověku přednášky prof. Paula Freedmana na YouTube kanálu Yaleovy univerzity, z nichž vycházejí některé z informací v tomto v přehledu.

Některá díla či autoři světové středověké literatury: hrdinské eposy (Béowulf, Píseň o Rolandovi, Píseň o Nibelunzích a další), trubadúrská lyrika, Dante Alighieri, Omar Chajjám, Marco Polo, François Villon.

Některá díla a autoři české středověké literatury: Život Konstantinův, Život Metodějův, Kristiánova legenda, Hospodine, pomiluj ny, Kosmova kronika česká, Dalimilova kronika, Alexandreida, Podkoník a žák, Mastičkář, spisy Jana Husa.

RENESSANCE A HUMANISMUS

- Renesance začala ve 14. století v Itálii a později se rozšířila do dalších zemí. Trvala přibližně do počátku 17. století. Souvisí s mohutným rozvojem obchodu a měst.
- Slovo *renesance* znamená znovuzrození. Míněno je znovuzrození antické kultury a vzdělanosti. Tak si to možná někteří renesanční učenci představovali, ale samozřejmě nejde o návrat k antice v její původní podobě, to je nemožné. Jde spíš o jakýsi pokus o návrat, který vedl ke vzniku zcela nové epochy, odlišné od středověku i antiky.
- Centrum pozornosti se přesouvá z Boha na člověka, panuje důvěra v lidský rozum a téměř neomezené lidské schopnosti.
- Dochází k obrovskému rozvoji umění a věd, jsou učiněny mnohé důležité objevy a vynálezy.
- Renesančním ideálem byla všestranně rozvinutá osobnost (člověk měl být vzdělaný, znalý mnoha věd i umění a zároveň fyzicky zdatný).
- Zásadní událostí, která umožnila renesanci (i reformaci) byl vynález knihtisku J. Guttenbergem roku 1445.
- Mezi typické renesanční žánry patří například sonet, cestopis, utopie, učený dopis, dialog, novela, tragédie, komedie a další.
- Občas panuje zmatek mezi pojmy *renesance*, *humanismus* a *reformace*, které se vztahují přibližně k témuž období. Zde je velmi zjednodušené vysvětlení:

RENESSANCE

Období rozkvětu vědy a kultury v Evropě, které následovalo po období středověku – v Itálii od 14. století, v dalších zemích později.

HUMANISMUS

„Vzdělanecká stránka renesance“ – zkoumání latinských a řeckých spisů, důkladné studium původních textů. Ve středu zájmu je člověk.

REFORMACE

Náboženské změny probíhající přibližně v téže době v některých evropských zemích. Tyto změny nakonec vedly k rozdělení západního křesťanství na církev katolickou a církve protestantské. Za počátek je považován rok 1517, kdy Martin Luther vyhlásil své teze.

Někteří světoví autoři patřící do období renesance: Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio, François Rabelais, Michel de Montaigne, Erasmus Rotterdamský, Geoffrey Chaucer, Miguel de Cervantes y Saavedra, Niccolò Machiavelli, William Shakespeare.

Někteří čeští autoři patřící do období humanismu (v Čechách moc renesance nebyla, spíše humanismus): Václav Hájek z Libočan, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, Václav Vratislav z Mitrovic, Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic.

BAROKO

- Barokní období následuje po renesanci, trvalo přibližně od poloviny 17. stol. do první poloviny 18. stol., v různých zemích různě, např. v Českých zemích velice dlouho.
- Typickou barokní dobou je doba třicetileté války.
- Hlavním tématem literárních děl je opět (jako ve středověku) náboženství. Jak vysvětluje profesor Václav Černý, baroko je vlastně jakási renesance, která se lekla svých důsledků a pokusila se navrátit do středověku. Návrat je ovšem samozřejmě nemožný, takže vzniklo zcela nové období, odlišné od středověku i renesance.
- Pro baroko jsou typické úvahy o smrti, pocit marnosti tohoto světa a následný obrat k Bohu, záliba ve vyhrocených kontrastech a protikladech.
- Mezi oblíbené literární žánry opět patří legendy, duchovní písně a traktáty, pěstují se též umělé eposy.

Někteří autoři světové literatury patřící do období baroka: John Milton, Lope de Vega, Pedro Calderón de la Barca.

Někteří čeští autoři patřící do období baroka: Jan Amos Komenský, Bedřich Bridel.

KLASICISMUS A OSVÍCENSTVÍ

- Osvícenství je myšlenkové hnutí z 18. stol., klade důraz na rozum a vzdělání, položilo základy pro rovnost lidí, lidská práva a toleranci.
- Významné je zejména dílo francouzských a anglických osvícenců. Velkým dílem francouzských osvícenců byla Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel obsahující soubor znalostí tehdejší doby.
- Klasicismus je umělecký směr, který se nejprve rozvinul v 17. století ve Francii. Souvisí se snahou osvícenců o racionální myšlení.
- Klasicismus vychází z napodobování antiky. Klasicistní autoři usilují o napodobení antických („klasických“) vzorů, např. řeckých tragédií nebo Vergilia. Uznávají pevný systém estetických pravidel, např. v tragédii zásadu tří jednot.
- Klasicistní autoři rozlišují mezi *vysokým stylem* (eposy, ódy, tragédie) se vznešenými postavami a jazykem a *nízkým stylem* (komedie, bajka, satira) s prostými postavami a jazykem. Nemají rádi jejich míšení.
- Mezi typické žánry období klasicismu a osvícenství patří například ódy, tragédie, komedie, bajky, romány, satirické básně a další.

Někteří významní autoři světové literatury patřící do období klasicismu a osvícenství: Daniel Defoe, Jonathan Swift, Molière, Voltaire, Jean de La Fontaine, Jane Austenová (tady je to složitější, v jejím díle je i něco z romantismu a bývá považováno za počátky „realismu“).

Někteří čeští autoři patřící do období klasicismu a osvícenství: Josef Dobrovský.

PREROMANTISMUS A ROMANTISMUS

- Preromantismus je umělecký směr z 18. století, který je do značné míry protipólem klasicismu.
- Na rozdíl od klasicismu neklade preromantismus důraz na *rozum*, ale na *city*.
- Preromantismus a později romantismus se zaměřují na skutečnou přírodu (v kontrastu se stylizovanými šablonovitými popisy přírody běžnými v dřívější literatuře). Jedna část anglické preromantické poezie nese název „jezerní a hřbitovní poezie“.
- Preromantičtí a romantičtí autoři kladli důraz na „přirozeného a nezkaženého člověka“, objevuje se u nich stereotyp „vznešeného divocha“.
- Všechny výše uvedené vlastnosti platí i pro romantismus. Jak naznačuje název, jde o umělecký směr rozvíjející motivy typické pro preromantismus. Někdy není hranice mezi nimi moc jasná. Jde o zpětnou klasifikaci, autoři označovaní jako „preromantičtí“ o sobě samozřejmě nepřemýšleli jako o pouhých předchůdcích něčeho jiného. Každého autora a dílo je především třeba ocenit jednotlivě.
- Romantický hrdina bývá osamělý, výjimečný, často nešťastný jedinec, který nezapadá do svého okolí.
- Hlavní hrdina romantických děl často splývá s autorem (ale mnohdy jde v tomto ohledu jen o záměrnou hru se čtenářem).
- Hrdina často touží po ideálu (ideální dívka, ideálním přítelem, ideální společností atd.), nedokáže se smířit se světem, jaký je.
- Romantická láska bývá obvykle nenaplněná.
- V romantických uměleckých dílech hraje velkou roli příroda.
- Umělci často hledají inspiraci v minulosti (obdivovali středověk), v „lidovém umění“ nebo v „exotických zemích“ (Orient).

- Romantismus je často spjatý s nacionalismem, bohužel s nesmírně špatnými historickými důsledky.
- Mezi typické žánry období romantismu patří například poema, povídka, balada, pohádka (často zapsaná lidová), ohlasová poezie (napodobování ústní lidové poezie), román (především historický), drama (často knižní, určené ke čtení, ne k předvádění).

Někteří světoví autoři patřící do období preromantismu: Friedrich Schiller, Johann Wolfgang von Goethe (tady je to složitější, jeho tvorba obsahuje i prvky klasicismu), Jean Jacques Rousseau.

Někteří čeští autoři patřící do období preromantismu: Josef Jungmann.

Někteří světoví autoři patřící do období romantismu: Walter Scott, bratři Grimmové, G. G. Byron, Mary Shelley, John Keats, S. T. Coleridge, E. A. Poe, A. S. Puškin, Alexandre Dumas, Victor Hugo.

Někteří čeští autoři a díla patřící do období romantismu: K. H. Mácha, F. L. Čelakovský, K. J. Erben, Rukopis královédvorský, Rukopis zelenohorský, Julius Zeyer („opožděný romantismus“).

REALISMUS A NATURALISMUS

- „Realismus“ (doporučuji používat tento pojem jen v uvozovkách – mimo didaktický test, samozřejmě) je umělecký směr z devatenáctého století, zejména z jeho druhé poloviny.
- „Realismus“ je zaměřený na „skutečnost“, snaží se o její „věrné zachycení“. (*Ale mnohé, bůhví jestli ne všechny „realistické“ romány jsou stejně nepravděpodobné a fantastické jako pohádky, jen to na nich není na první pohled vidět.*)
- Zachycení typických postav a typického prostředí. (*To také tak úplně neplatí, například většina Dostojevského postav je zjevně nějakým způsobem vyšinutá, Dickensovy postavy jsou mnohdy svérázně podivné atd.*)
- Kritika a zobrazení tehdejších společenských problémů, např. chudoby, prostituce, alkoholismu. (*Autoři někdy doufali, že tímto upozorněním pomohou tyto problémy vyřešit a možná to občas fungovalo, ale to rozhodně není cílem umění, naopak: umění takový přístup neprospívá a ničí je. Knihy, jejichž cílem je „řešit důležité společenské problémy“, bývají z literárního hlediska nudné a nezajímavé.*)
- Výše uvedená kritika pojmu „realismus“ vychází z přednášek Vladimira Nabokova. Netýká se literární kvality jednotlivých děl, jen konceptu „realismu“ jako takového.
- V „realismu“ převažují prozaické žánry (romány, povídky, novely).
- Naturalismus je zvláštní případ „realismu“, jakýsi „extrémní realismus“. Je to varianta „realismu“ zaměřená téměř výlučně na záporné jevy jako zločinnost, alkoholismus, chudoba, prostituce atd.
- Tvůrcem tohoto směru je francouzský spisovatel Émile Zola, z české literatury sem patří např. některá díla Viléma Mrštíka nebo J. K. Šlejhara.
- Postavy v naturalistických knihách bývají zcela determinovány (určeny, předurčeny) svým genetickým původem a prostředím, ve kterém vyrůstaly. Své knihy Zola (naivně) pojímal jako ekvivalenty přírodovědných experimentů.

Někteří světoví autoři, kteří bývají řazeni k „realismu“: Honoré de Balzac, Gustave Flaubert, Charles Dickens, N. V. Gogol, F. M. Dostojevskij, L. N. Tolstoj, A. P. Čechov, I. S. Turgeněv, H. Ibsen, Jack London.

Někteří čeští autoři, kteří bývají řazeni k „realismu“: bratři Mrštíkové, Alois Jirásek, Jan Neruda, K. H. Borovský, K. V. Rais, Antal Stašek, Gabriela Preisová, Teréza Nováková.

PROKLETÍ BÁSNÍCI

- Básníci z různých časových období a kultur, kteří se vyznačují životem „na okraji společnosti“ a antisociálním chováním jako je alkoholismus, braní drog, promiskuita, rušení nočního klidu atd. Zároveň ovšem tito básníci vyznávají a hledají krásu, především v poezii, a kladou velký důraz na formální stránku svých básní. Z tohoto pojmu se však – z velké části také vinou výuky historie literatury ve školách zaměřené spíše na životopisy autorů než na jejich dílo – stalo klišé, jež občas ničí mladé muže, kteří se chtějí těmto umělcům podobát, a tak začnou žít „prokletě“ a hrát si na básníky, ačkoliv např. nedokážou napsat ani jeden formálně bezchybný sonet.
- Pojem rozšířil francouzský básník Paul Verlaine, když napsal studii s názvem *Prokletí básníci*.
- Prokletí básníci se často zabývají tabuizovanými tématy a hledají krásu v neobvyklých, morbidních námětech.
- Pojem prokletí básníci souvisí a prolíná se s pojmy dekadence, Beat Generation a podobnými skupinami autorů (viz níže).
- Ve světové literatuře bývají mezi prokleté básníky řazeni např. François Villon, Charles Baudelaire, E. A. Poe, Paul Verlaine a Jean Arthur Rimbaud.
- V české literatuře bývá mezi prokleté básníky řazen např. František Gellner.

LITERÁRNÍ MODERNA

– Na konci 19. století vzniklo především ve Francii několik nových uměleckých směrů v reakci na proměnu společnosti a „moderní dobu“. Tyto směry bývají souhrnným názvem označovány jako literární moderna a všechny spolu souvisejí, mnohdy je těžké je od sebe odlišit. V české literatuře bývají spojovány především s časopisem *Moderní revue*.

symbolismus

– Snaha o zachycení hlubší podstaty skutečnosti prostřednictvím symbolů (symbol – věc, která odkazuje na nějaký další význam; např. kotva = naděje), metafor, mýtů a dalších prostředků. Symbolisté někdy používali volný verš. Ve světové literatuře bývají k symbolismu řazeni např. Baudelaire, Verlaine a Rimbaud, v české literatuře např. Otokar Březina nebo Antonín Sova.

impresionismus

– Umělecký směr snažící se o zachycení subjektivních vjemů a prožitků z dějů a krajiny. Typicky se jedná o lyrická díla (veršovaná či prozaická). Impresionističtí básníci často kladou důraz na eufonii, synestézii, barevné asociace slov či hlásek. Ze světové literatury sem patří např. Verlaine, z české literatury např. Antonín Sova. Známí jsou též impresionističtí malíři jako Monet a skladatelé jako Debussy.

dekadence

– Původně hanlivé označení. Původ tohoto slova je v latinském slovese *decadere*, upadat. Dekadenti kladli důraz na estetičnost, na temnou stránku života, smyslnost, vnitřní prožitky (často morbidní) a stavěli se do pozice aristokratů. Někdy se v jejich tvorbě objevuje stylizovaný satanismus, někdy básnické obrazy spojené s katolictvím, často homosexualita.

Ve světové literatuře sem bývají řazeni např. Baudelaire, Verlaine či Oscar Wilde, v české literatuře např. Karel Hlaváček nebo Jiří Karásek ze Lvovic.

MODERNISMUS A AVANTGARDA

– Na počátku 20. století došlo k explozi uměleckých směrů snažících se novým způsobem ztvárnit nové skutečnosti „moderního světa“. Tyto směry bývají označovány souhrnně jako *avantgarda* nebo *modernismus*. Definice těchto termínů ani rozdíl mezi nimi nejsou úplně jasné. Avantgarda znamená francouzsky předvoj; jde o souhrnný název pro rozličná moderní umělecká hnutí a umělce hledající nové, mnohdy radikální a šokující způsoby vyjádření a témata tvorby. Avantgardní umělci se často přikláněli k různým extrémním politickým hnutím (komunismus, fašismus). Modernismus je oproti tomu asi poněkud neutrálnější termín týkající se výlučně literatury první poloviny 20. století používající nové vypravěčské postupy, bez politických konotací. Mezi modernistické autory, které není možné zařadit k žádnému ze směrů uvedených níže, patří např. J. Joyce, F. Kafka, M. Proust, V. Woolfová a T. S. Eliot.

expresionismus

– Směr zaměřující se na nitro člověka, usilující o vyjádření jeho psychického stavu, často úzkostného (viz slavný obraz *Výkřik* od E. Muncha). Ve světové literatuře bývá k expresionismu řazen např. rakouský básník Georg Trakl, v české literatuře např. sbírka povídek *Lelío* od Josefa Čapka.

dadaismus

– Bizarní umělecký směr usilující o rozbití všech zvyků a pravidel včetně těch gramatických. Tato snaha vede ke ztrátě jakéhokoli významu. Typická pro dadaisty je snaha šokovat, jedna z metod „složení“ dadaistické básně je losování slov z klobouku. Hlavním představitelem dadaismu byl rumunský básník Tristan Tzara píšící francouzsky.

futurismus

– Básnický směr oslavující moderní civilizaci, velkoměsta a techniku a odmítající tradice a vše staré. Tento směr dospěl až ke zvrhlostem, jako je opěvování války nebo výzvy k zapalování muzeí. Jeho hlavní představitel Filippo Tommaso Marinetti se nakonec přidal k Mussolinimu, v Rusku se tento směr zase ztotožnil s bolševickou revolucí (Vladimir Majakovskij).

poetismus

– Původní český avantgardní směr. Vznikl v prostředí skupiny Devětsil. Jeho hlavní vlastností by měla být hravost s jazykem i motivy. Záměrem spisovatelů je poskytnout lidem pocit štěstí tady a teď. Tematicky se projevuje zálibou v exotice, v lidových zábavách, jako jsou cirkusy, poutě, kabarety atd. K poetismu bývají řazeni např. Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert, Konstantin Biebl a literární teoretik Karel Teige. V próze je nejvýznamnějším představitelem poetismu Vladislav Vančura.

surrealismus

– Umělecký směr ovlivněný psychologickými teoriemi Sigmunda Freuda. Je založený na automatickém psaní, oproštění se od logiky a snaze proniknout do podvědomí. Často je používán automatický záznam myšlenek, pocitů a obrazů, proto mají surrealistické texty poněkud volnější strukturu. Surrealistickou metodou může být např. záznam snu. Za zakladatele surrealismu bývá považován francouzský básník André Breton. V malířství tento směr představuje např. Salvador Dalí, ve filmu Luis Buñuel. V české literatuře se k surrealismu hlásili např. Vítězslav Nezval nebo Konstantin Biebl, ovlivnil i tvorbu Bohumila Hrabala.

Významným avantgardním autorem je Guillaume Apollinaire, který bývá považován za zástupce kubofuturismu (kubismu v literatuře) a předchůdce surrealismu.

LOST GENERATION (ZTRACENÁ GENERACE)

– Skupina především amerických spisovatelů, kteří obvykle jako mladí muži zažili první světovou válku a poté žili delší dobu v Evropě. Válka v nich zanechala nesmazatelné trauma, které často „řešili“ alkoholem. Měli potíže vrátit se zpátky do mírového života a začlenit se do společnosti, nevěřili jejím hodnotám.

– Válka a problémy se životem po ní jsou častými tématy jejich děl, tato díla jsou mnohdy silně autobiografická s určitým sklonem k mytologizaci vlastního života.

– Mezi autory řazené k této generaci patří především Ernest Hemingway, Francis Scott Fitzgerald, E. M. Remarque. Občas sem bývají řazeni i američtí autoři jako J. Steinbeck nebo W. Faulkner. V ústní části maturity můžete brát tyto spisovatele jako jednu skupinu („meziválečná próza“).

EXISTENCIALISMUS

– Filosofický a literární směr, který se rozvinul zejména po druhé světové válce.

– Zabývá se „bytím člověka v soudobém světě“, tento svět je vnímán jako absurdní a Bohem opuštěný. Člověk je v tomto světě cizincem (viz název nejznámější Camusovy knihy, *Cizinec*).

– Typické žánry jsou filosofický román a filosofická povídka.

– Existencialisté viděli jako své předchůdce např. F. M. Dostojevského nebo Franze Kafku.

– Mezi autory zařazované do tohoto směru patří A. Camus a Jean-Paul Sartre, v české literatuře sem bývají zařazováni např. Egon Hostovský, Jan Čep a Jiří Orten.

SOCIALISTICKÝ REALISMUS

– Literární (slovo umělecký se tady moc nehodí) směr, který se ve 30. letech stal oficiálním literárním směrem v Sovětském svazu a později v dalších zemích, které se staly zotročenými satelity tohoto státu. Knihy mají být o životě dělníků, prosazovat a oslavovat komunistické ideje, věrnost straně atd. Socialistický „realismus“ nezobrazuje (ani nechce zobrazovat) skutečný život v socialistických zemích, ale podává jejich zidealizovaný obraz odpovídající přáním vládnoucího režimu (jde tedy vlastně o propagandu, ne o umění). Typickým prostředím může být továrna, typickým motivem traktor, hlavní postavou např. svářeč, který je členem komunistické strany.

– Za hlavního představitele bývá považován ruský spisovatel Maxim Gorkij. V české literatuře sem patří např. Marie Pujmanová, Marie Majerová nebo kniha *Anna proletářka* od Ivana Olbrachta.

BEAT GENERATION (BEATNÍCI)

- Skupina amerických spisovatelů z 50. let 20. století.
- Vyznačovali se „bohémským životem“ kontrastujícím s okolní společností – toulání se, alkohol, drogy, promiskuita, homosexualita, vzpoura proti konzumní společnosti atd. Tato témata byla důležitá pro jejich tvorbu, která je většinou do velké míry autobiografická.
- Byli výrazně ovlivněni jazzovou hudbou a východními filozofiemi a náboženstvími, jako je např. buddhismus.
- Politicky byli většinou značně nalevo, ale v komunistických zemích byla jejich tvorba potlačována a zakazována.
- Mezi nejvýznamnější představitele Beat Generation patří básník Allen Ginsberg (báseň *Kvílení*) a prozaik Jack Kerouac (román *Na cestě*). V české literatuře patří k beatnickým spisovatelům básník Václav Hrabě.

MAGICKÝ REALISMUS

- Umělecký směr spojující „realistické“ vyprávěcí postupy s fantastickými a mytologickými prvky, jakási umělečtější fantasy.
- Tento směr bývá hodně spojován s latinskoamerickou literaturou dvacátého století, ačkoliv se vyskytuje i v jiných literaturách.
- Mezi autory řazené do magického realismu patří např. J. L. Borges, G. G. Márquez, M. Bulgakov nebo Salman Rushdie.

ABSURDNÍ DRAMA

- Druh dramatu pěstovaný po druhé světové válce.
- Děj absurdních dramát bývá založený na nějaké bizarní situaci či myšlence.
- Absurdnímu dramatu někdy děj úplně chybí.
- Jazyk bývá často narušený, ztrácí komunikační funkci, mezi replikami postav někdy nebývá žádná logická souvislost.
- Mezi představitele absurdního dramatu patří např. Samuel Beckett, Eugène Ionesco nebo Václav Havel.

POSTMODERNISMUS

- Těžko definovatelný směr přicházející po modernismu (modernističtí autoři jsou autoři jako T. S. Eliot, F. Kafka, J. Joyce, M. Proust, V. Woolfová).
- Odmítnutí snahy o univerzální pohled na svět a převahy Západu, snaha o pluralitu pohledů, která ovšem v některých případech vede k nihilismu (jako by se vůbec nedaly rozlišovat věci lepší a horší).
- Odmítnutí snahy o „závažnou výpověď o světě“, všechno je bráno spíše jen jako hra a ironie.
- Stírání hranic mezi vysokou (uměleckou) a nízkou (zábavnou) literaturou, míšení různých tradičních literárních žánrů.
- Spisovatelé zařazovaní k tomuto směru se od sebe značně liší a ne všichni vykazují výše uvedené vlastnosti. Anglická Wikipedie uvádí jako postmoderní autory např. Umberta Eca, Salmana Rushdieho, Kurta Vonneguta nebo – zcela absurdně – Vladimira Nabokova. (Nabokov – který zemřel dříve, než se tento pojem všeobecně rozšířil – by téměř jistě měl pro tento směr opovržení, zejména pro některé filosofické postoje, nikoliv pro jednotlivé talentované autory do něj zařazované.)

ZVLÁŠTNÍ OBDOBÍ A SKUPINY V ČESKÉ LITERATUŘE

národní obrození

- Historický proces vzniku novodobého českého národa na konci 18. a v 1. polovině 19. století.
- Národní obrození bylo součástí celoevropského dění, podobné procesy probíhaly i v jiných zemích (např. v Irsku).
- Na konci 18. století se už česky mluvilo hlavně jen na venkově, úředním a vyučovacím jazykem byla němčina. Obrozenci chtěli tuto situaci zvrátit, a tak literatura na počátku národního obrození sloužila především jako prostředek osvěty a šíření češtiny. Významnou roli sehrálo nakladatelství Česká expedice vedené Václavem Matějem Krameriem. Populární byly tzv. *knížky lidového čtení* – většinou nepříliš složité dobrodružné nebo moralistické příběhy. Důležitou roli při vytváření české kultury a šíření českého jazyka hrálo divadlo.

– Mezi přední osobnosti národního obrození patřili např. Josef Dobrovský, Josef Jungmann, J. K. Tyl, K. H. Mácha, F. L. Čelakovský, Božena Němcová, František Palacký, K. J. Erben, Magdalena Dobromila Rettigová a další.

májovci

– Skupina českých literátů 19. stol. Název je odvozen od almanachu *Máj* (1858), jímž se přihlásili ke K. H. Máchovi a jeho odkazu. Snažili se zachytit skutečnost včetně negativních rysů, usilovali – jako mnozí před nimi i po nich – o pozvednutí české literatury na evropskou úroveň. Někteří představitelé: J. Neruda, V. Hálek, K. Světlá, J. Arbes.

ruchovci (tzv. škola národní)

– Skupina českých autorů druhé pol. 19. stol. (chronologicky až po májovcích, zato současně s lumírovci). Začali tvořit v almanachu *Ruch*, soustředili se na národní, slovanskou a venkovskou tematiku. Někteří představitelé: Sv. Čech, E. Krásnohorská, J. V. Sládek.

lumírovci (tzv. škola kosmopolitní)

– Skupina českých autorů druhé pol. 19. stol. (chronologicky až po májovcích, zato současně s ruchovci). Byli sdruženi kolem časopisu *Lumír*, usilovali o světovost české literatury a dokonalost literární formy, hodně překládali a uvedli do češtiny mnoho do té doby v ní neexistujících básnických forem. Někteří představitelé: J. Vrchlický, J. V. Sládek, J. Zeyer.

Česká moderna

– Autoři, kteří podepsali *Manifest české moderny* (1895). Tento manifest koncipovali spisovatel J. S. Machar a kritik F. X. Šalda. Požadovali v něm od autorů a pro autory individualismus, tvůrčí svobodu a kontakt s evropskou kulturou.

generace buřičů

– Generace českých spisovatelů z počátku 20. století.
– Navazovali na literární modernu (symbolismus, impresionismus, dekadenci). Politicky se na začátku obvykle hlásili k anarchismu a toužili po radikální změně společnosti, později se rozešli různými směry, někdo na pravici, někdo na levice.
– Spojovala je kritika „měšťanské“ společnosti, časté téma vztahu mezi mužem a ženou a kritika jeho tradiční podoby, prosazování „volné lásky“.
– Mezi tzv. anarchistické buřiče patřili např. Karel Toman, Antonín Sova, Petr Bezruč, S. K. Neumann, Fráňa Šrámek, František Gellner a Viktor Dyk.

Devětsil

– Prvorepublikové sdružení avantgardních levicových umělců.
– Autoři se nejprve soustředili na tzv. proletářskou poezii, později na poetismus, který v prostředí Devětsilu vznikl.
– Mezi členy Devětsilu patřili např. J. Seifert, K. Teige, V. Vančura a V. Nezval.

Skupina 42

– Skupina českých spisovatelů a výtvarníků založená roku 1942.
– Autoři se zaměřovali především na moderní město, typické jsou pro ně motivy městské krajiny: periferie, činžáky, pouliční osvětlení atd. Zaměřovali se na všední život obyčejného člověka ve městě, často používali mluvenou podobu řeči a slang. Jejich poezie je mnohdy záměrně fragmentární (útržkovitá).
– Program skupiny vypracoval teoretik Jindřich Chaloupecký, mezi její básnické členy patřili např. Ivan Blatný, Jiří Kolář a Josef Kainar.

ČTVRTÝ ODDÍL ÚSTNÍ ČÁSTI MATURITNÍ ZKOUŠKY:

LITERÁRNĚHISTORICKÝ KONTEXT	<ul style="list-style-type: none">• kontext autorovy tvorby• literární / obecně kulturní kontext
--	---

DOPORUČENÁ MINIOSNOVA TÉTO ČÁSTI

- 1) CELKOVÁ CHARAKTERISTIKA TVORBY AUTORA, JEHO DALŠÍ DÍLA.
- 2) CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ ČI SMĚRU, K NĚMUŽ AUTOR PATŘÍ.
- 3) VÝČET A CHARAKTERISTKA AUTORŮ ZE SVĚTOVÉ LITERATURY PATŘÍCÍCH K TOMUTO SMĚRU ČI OBDOBÍ, PŘÍPADNĚ CHARAKTERISTIKA AUTORŮ ZE SVĚTOVÉ LITERATURY VĚNUJÍCÍCH SE STEJNÉMU TÉMATU ČI ŽÁNRU.
- 4) VÝČET A CHARAKTERISTKA AUTORŮ Z ČESKÉ LITERATURY PATŘÍCÍCH K TOMUTO SMĚRU ČI OBDOBÍ, PŘÍPADNĚ CHARAKTERISTIKA AUTORŮ Z ČESKÉ LITERATURY VĚNUJÍCÍCH SE STEJNÉMU TÉMATU ČI ŽÁNRU.

Pokud půjde o autora z české literatury, doporučuji prohodit pořadí třetí a čtvrté části výše uvedené osnovy.

Nepřevypravujte autorův životopis, zajímá nás jeho tvorba.